

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В ІННОВАЦІЙНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS IN AN INNOVATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

У статті розглянуто проблему психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутніх учителів в інноваційному освітньому середовищі. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю розробки інтегративної моделі психолого-педагогічного супроводу суб'єктів освіти в сучасному ЗВО, що дозволить запобігти труднощам у навчальній та професійній діяльності цих суб'єктів, скоригувати та подолати труднощі особистісного та міжособистісного розвитку. Стаття спрямована на вирішення проблеми організації результативної системи психолого-педагогічного супроводу суб'єктів освіти, особливо майбутніх педагогів, в умовах інноваційних трансформацій, які переживає освіта в Україні. Ключовим щодо цієї проблеми виступає системно-діяльнісний підхід, що дозволяє представити діяльність суб'єктів освіти як спільну навчально-професійну активність, спрямовану на підготовку майбутніх педагогів до роботи в умовах цього дисбалансу та «перевиробництва», що призводить до стресів та дистресів інновацій. Теоретико-методологічну базу дослідження складають сучасні концепції та моделі психолого-педагогічного супроводу в Україні. Психолого-педагогічний супровід розглядається нами як практика організації взаємодії, що націлена на створення умов для особистісного, міжособистісного і професійного становлення майбутніх учителів, формування та вдосконалення необхідних їм компетентностей. Основне завдання психолого-педагогічного супроводу професійного становлення в інноваційному освітньому середовищі – допомога майбутнім учителям в ідентифікації, вивченні та гармонізації внутрішніх і зовнішніх способів вирішення базових для освітніх відносин проблем та протиріч в інноваційному освітньому середовищі та діяльності загалом. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що основні завдання психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутніх учителів в інноваційному освітньому середовищі полягають у допомозі студентам та випускникам педагогічних ЗВО у розпізнаванні та вирішенні основних проблем в інноваційній освітній установі зокрема та інноваційній професійній діяльності загалом.

Ключові слова: професійне становлення, психолого-педагогічний супровід, адаптація, індивідуалізація, майбутні вчителі, інновації в освіті.

The article examines the problem of psychological and pedagogical support of professional development of future teachers in an innovative educational environment. The relevance of this study is determined by the need to develop an integrative model of psychological and pedagogical support of subjects of education in modern higher education institutions, which will prevent difficulties in the educational and professional activities of these subjects, correct and overcome difficulties in personal and interpersonal development. The article is aimed at solving the problem of organizing an effective system of psychological and pedagogical support for subjects of education, especially future teachers, in the conditions of innovative transformations that education in Ukraine is experiencing. The key to this problem is the system-activity approach, which allows us to present the activity of education subjects as a joint educational and professional activity aimed at preparing future teachers to work in the conditions of this imbalance and «overproduction», which leads to stresses and distresses of innovation. The theoretical and methodological base of the research is made up of modern concepts and models of psychological and pedagogical support in Ukraine. We consider psychological-pedagogical support as a practice of organizing interaction aimed at creating conditions for personal, interpersonal and professional development of future teachers, formation and improvement of the competencies they need. The main task of psychological and pedagogical support of professional formation in an innovative educational environment is to help future teachers in identifying, studying and harmonizing internal and external ways of solving problems and contradictions basic to educational relations in an innovative educational environment and activities in general. The results of the study allow us to state that the main tasks of psychological and pedagogical support for the professional development of future teachers in an innovative educational environment are to help students and graduates of pedagogical higher education institutions in recognizing and solving the main problems in an innovative educational institution in particular and innovative professional activity in general.

Key words: professional development, psychological and pedagogical support, adaptation, individualization, future teachers, innovations in education.

УДК 378.013.77:37.011.3-051]:001.895
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.38>

Прищепов М.М.,
аспірант кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Модернізація системи української освіти висуває особливі вимоги до особистості майбутнього вчителя. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні головною фігурою виступає особистість вчителя, здатного вільно орієнтуватися у складних соціокультурних обставинах, активно

реалізовувати свій особистісний та творчий потенціал у професійній діяльності, активно займатися саморозвитком та самоосвітою [4].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки інтегративної моделі психолого-педагогічного супроводу суб'єктів освіти в сучасному ЗВО, що дозволить запобігти труднощам

у навчальній та професійній діяльності цих суб'єктів, скоригувати та подолати труднощі особистісного та міжособистісного розвитку. Саме тому ця стаття спрямована на вирішення проблеми організації результативної системи психолого-педагогічного супроводу суб'єктів освіти, особливо майбутніх учителів, в умовах інноваційних трансформацій, що переживає освіта в Україні.

Надаючи допомогу майбутнім та молодим фахівцям у сфері супроводу особистісного, міжособистісного та навчально-професійного розвитку, важливо розуміти зміст процесів розвитку (адаптації, індивідуалізації та інтеграції) та їх місце у структурі діяльності та професійного становлення [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутніх учителів завжди була актуальною для вітчизняної педагогічної думки. Так, у дослідженнях А. Богуш визначено педагогічний меседж інноваційної діяльності майбутніх фахівців. Наукові здобутки О. Дубасенюк, Т. Семенюк та О. Антонової стосуються професійної підготовки майбутнього вчителя до педагогічної діяльності. Психологію професійного становлення сучасного фахівця висвітлено у наукових працях О. Кокун. Дослідження В. Панок висвітлюють діяльність психологічної служби у закладах вищої освіти. М. Пряжников у своїх наукових роботах розглядає особисту професійна перспектива. У дослідженнях В. Сиченко визначено механізми регулювання системи освіти. Психологію професійного розвитку особистості висвітлено у наукових працях К. Чарнецькі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наше дослідження присвячене напрямкам удосконалення психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутніх учителів в інноваційному освітньому середовищі, підвищення ефективності та продуктивності підтримки майбутніх учителів в умовах стресу та кризи надвиробництва інновацій. Пошук шляхів та методів вирішення цієї проблеми – вкрай актуальне завдання сучасної педагогічної науки, адже його вирішення сприятиме підвищенню якості освіти в цілому.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз провідних напрямів психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутніх учителів як повноцінних особистостей, партнерів та професіоналів в інноваційному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існують різні підходи до розуміння сутності супроводу професійного становлення.

У психолого-педагогічній літературі психологічний супровід професійного становлення називається психологічним супроводом становлення професіонала та визначається як цілісний процес

вивчення, формування, розвитку та корекції професійного становлення особистості [3, 5].

Ми погоджуємося з думкою вчених, що вибір цілей та спрямованості психолого-педагогічного супроводу визначається двома основними принципами: нормативності розвитку та системності розвитку психічної діяльності. Тактика роботи, тобто вибір засобів і способів досягнення поставленої мети, впливає з діяльнісного принципу супроводу [9].

Психолого-педагогічний супровід – це система професійної діяльності, що спрямована на створення соціально-психологічних умов успішного виховання, навчання та розвитку студента на кожному етапі навчання [8].

На нашу думку, психолого-педагогічний супровід – це цілісна, системно організована діяльність, у процесі якої створюються соціально-психологічні та педагогічні умови для успішного навчання та розвитку кожного здобувача в освітньому середовищі ЗВО.

В основі психолого-педагогічного супроводу лежить особистісно-орієнтований підхід, що спирається на внутрішній потенціал кожної конкретної людини та підтримку її оточення, а також на володіння методами вирішення найбільш типових проблем, з якими стикається людина у процесі професійного становлення [9].

Слід зазначити, що у професійному становленні майбутніх учителів саме адаптація передбачає загальну успішність включення майбутнього фахівця у професійну діяльність, можливість переходу до індивідуалізованого, творчого розвитку майбутніх учителів до професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі. Особливості (тривалість, інші зовнішні характеристики адаптаційного періоду, його внутрішній зміст та форми) у кожного студента та випускника індивідуальні, вони часто залежать і від внутрішніх, і від зовнішніх умов та якостей суб'єкта адаптації та навколишнього середовища. Успішна адаптація забезпечує високу ефективність подальшої праці, включаючи можливості індивідуалізації, професійного становлення, розвитку унікального стилю професійної діяльності та професійної ідентичності, а також інтеграцію, при якій фахівець перебуває в гармонії з навколишнім світом та стає суб'єктом діяльності. Утруднена або заблокована адаптація породжує стреси, викликає відчуття неефективності та неповноцінності [1], посилює невпевненість та блокаду активності (безпорадність), песимізм та невротизацію, блокує індивідуалізацію та інтеграцію студентів. Це, в свою чергу, породжує зниження якості викладання, дидактичної і виховної взаємодії зі студентами; призводить до деформацій професіоналізації (квазіпрофесіоналізму та імітацій професіоналізму), професійної ідентичності та перешкоджає формуванню

і розвитку індивідуального стилю професійної діяльності, визначає залежність від зовнішніх впливів та факторів як десуб'єктивізацію. Тому рефлексія/моніторинг, корекція та вдосконалення процесів та результатів професійної адаптації – важливі завдання, що спонукають до створення та розвитку академічних служб психолого-педагогічного супроводу. Ці завдання можуть бути здійснені цілісною, міждисциплінарною системою супроводу освітніх процесів та суб'єктів освіти у ЗВО, фахівцями психолого-педагогічних служб у співпраці з викладачами, кураторами та іншими фахівцями, що допомагають адаптації, індивідуалізації та інтеграції [5, 6].

Індивідуалізація як стадія та компонент професійного становлення майбутнього вчителя – найважливіший етап, на якому він обирає конкретні шляхи, траєкторії особистісного, міжособистісного та професійного вдосконалення, самоактуалізації та самореалізації. На цьому етапі вкрай важливою є підтримка оточуючих та узгодження з ними можливих шляхів [7]. Людина активно привласнює академічні та професійно-орієнтовані компетенції, звертає увагу на універсальні, метапрофесійні (інструментальні, міжособистісні, системні) компетенції та приватні, спеціальні, у тому числі індивідуалізовані компетенції. Дослідники виділяють низку елементів успішної інтеграції та підготовки майбутніх учителів: високі очікування щодо академічних досягнень (успішність, освоєння компетенцій і цінностей) та якості освіти (виховання та навчання/викладання), активна робота служб супроводу та наставників у процесі практичної підготовки, академічна рефлексія, безперервне оцінювання, оновлення та вдосконалення програм, акцент на культурно-інституційних цінностях та цілях (місії педагогічної праці) тощо.

Інтеграція як етап пов'язана з тим, що студент або молодий педагог успішно пройшов етапи адаптації та індивідуалізації: він може успішно працювати в різних ситуаціях, утримуючи як межі власної індивідуальності, так і межі професійної приналежності, розвиваючи їх гармонійно, у згоді один з одним і реальністю впроваджених в освіту інновацій загалом: може грамотно обирати способи осмислення і поведінки щодо запропонованих новацій, приймаючи чи відмовляючись від них. Якщо на етапі адаптації він змушений переважно приймати запропоновані йому нововведення, на етапі індивідуалізації – порівнювати запропоновані нововведення, пов'язані з ними можливості та обмеження з власними ресурсами, то на етапі інтеграції він набуває суб'єктності, у тому числі здатність та готовність обґрунтовано, впевнено та послідовно говорити «так» чи «ні» певним новаціям [2].

Щодо самих інновацій, тут слід зазначити наступне [1, 3, 7, 8, 9]:

– існують відмінності між реальністю освітнього процесу та його імітацією та моделюванням;

– якщо професійна педагогічна освіта є неякісною, пов'язаною з численними травмуючими ситуаціями, включаючи корупційні, то у майбутніх фахівців та молодих учителів часто виникає цілком природне бажання заперечувати та скасовувати зв'язок з їхньою професійною та педагогічною підготовкою, все попереднє може сприйматися лише як початок, що вимагає заперечення, переосмислення та знецінення;

– частина новацій та реформ є псевдоноваціями, у тому числі «антипатернами» педагогічних відносин, тобто не відповідають або прямо суперечать цілям освіти, власне освітні відносини є руйнівними за формою та змістом побудови щодо здійснення та вдосконалення процесів навчання і виховання. Майбутні вчителі повинні бути готовими та здатними розрізнати продуктивні та негативні «новації» («патерни» та «антипатерни» освіти), приймати рішення про прийняття чи заперечення запропонованих змін, здійснюючи вибір – погодитися з ними чи відмовитися від них заради себе як особистості, партнера та професіонала;

– майбутній педагог повинен чітко знати, де він може отримати допомогу у важкій професійній ситуації, у тому числі у зв'язку з традиційними та інноваційними аспектами своєї праці; молодому спеціалісту бажано мати наставника серед колег, який би допомагав практичними порадами та теоретичними знаннями. Бажані також контакти з педагогами з інших освітніх організацій, регулярна участь у методичних об'єднаннях, на яких майбутній педагог зможе дізнатися багато нового та важливого для своєї професійної діяльності, її реалізації в умовах конкретних інновацій або в традиційних умовах;

– основна мета психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутніх учителів в інноваційному освітньому середовищі – це допомога майбутньому вчителю розібратися в собі як цілісній особистості, у причинах професійних проблем і помилок, що виникають, у власних можливостях і здібностях, а також інтересах та перевагах, знаннях та компетенціях з метою мобілізації та гармонізації його внутрішніх і зовнішніх ресурсів та діяльності в контексті її здійснення і перспектив саморозвитку.

Опираючись на вищезазначене можна виділити і обґрунтувати кілька провідних завдань системної моделі психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутніх учителів в інноваційному освітньому середовищі.

Розробка програм психолого-педагогічного супроводу, що спрямовані на успішне професійне становлення майбутніх учителів в інноваційному освітньому середовищі, повинна спиратися на ряд

моментів, включаючи облік досвіду та компетенцій студента як майбутнього вчителя [1, 8]:

1. Вивчення реальних професійних труднощів майбутніх учителів, формулювання їх актуальних потреб. Інформаційна та консультативна підтримка майбутніх учителів у рамках професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі пов'язана з побудовою, реалізацією та вдосконаленням індивідуальної освітньої траєкторії; формуванням інформаційного банку освітніх послуг для майбутніх учителів, які готуються до професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі.

2. Організація курсів підвищення кваліфікації майбутніх учителів, які готуються до професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі. Участь у творчих лабораторіях, тренінгах у ЗВО та поза його межами. Особистісне та професійно-орієнтоване консультування.

3. Залучення майбутніх учителів до професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі, до проведення дослідно-експериментальної роботи, проектування та апробації нових методик та підходів до навчання та виховання школярів у контексті освоєння ними предметних знань та умінь. Участь майбутніх учителів у науково-практичних конференціях з актуальних проблем та труднощів інновацій у педагогічному середовищі сучасних закладів освіти.

4. Ліквідація у майбутніх вчителів, які готуються до професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі, прогалин у компетенціях з економічних, політичних, правових, психологічних та соціальних питань; осмислення широкого соціального контексту професійної діяльності спеціаліста в інноваційному освітньому середовищі, включаючи ознайомлення з нормативно-правовими документами, що регламентують професійну діяльність сучасних освітян.

5. Забезпечення майбутніх учителів, які готуються до професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі, сучасною науково-методичною літературою, матеріалами перспективного планування та рефлексії, виховними і дидактичними матеріалами. Активне включення майбутніх учителів до професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі в ході адаптивних та розвиваючих заходів як в освітній установі, так і поза її межами (виїзди, екскурсії). Своєчасна і підтримуюча оцінка та рефлексія праці й успіхів майбутнього вчителя, спрямоване та усвідомлене управління професійною адаптацією, інтеграцією та індивідуалізацією, а також, загалом, становлення та розвиток майбутніх учителів через інститути наставництва/тьюторинга, тренінга, коучинга та супервізій.

6. Забезпечення майбутніх учителів засобами діагностики, рефлексії та виправлення помилок своєї діяльності: виявлення та реєстрації «сигналів

тривоги» у професійній діяльності, списку базових та типових помилок, шляхів їх подолання і запобігання; інструкціями, що дозволяють уникнути перевантаження, вигорання та інших спотворень трудової активності, деформацій особистісного, міжособистісного та професійного типу [5, 6].

Висновки. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що основні завдання психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутніх учителів в інноваційному освітньому середовищі пов'язані з допомогою майбутнім учителям в ідентифікації/розпізнаванні, вивченні та гармонізації внутрішніх та зовнішніх способів вирішення базових для освітніх відносин проблем, протиріч та їх діяльності в інноваційній освітній установі зокрема та інноваційній професійній діяльності загалом. Крім високої якості теоретико-практичної підготовки та регулярного підвищення кваліфікації в галузі викладання певного предмета, його методів, методик і моделей, велике значення в гармонізації та оптимізації роботи майбутнього фахівця має наявність та відповідний актуальним запитам зміст психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутніх учителів в інноваційному освітньому середовищі з боку спеціальних служб.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богуш А. Педагогічний меседж інноваційної діяльності майбутніх фахівців. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського: наук. журнал. Одеса. ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2020. № 2 (131). С. 31–37.
2. Дубасенюк О., Семенюк Т., Антонова О. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: Монографія. Житомир: Житомирський держ. пед. ун-т, 2003. 192 с.
3. Кокун О. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К. «Інформаційно-аналітичне агентство». 2012. 200 с.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <http://ict.ippo.edu.te.ua/files/files/mon-ukraini/nacionalna-doktrina-2012-2021.pdf> (дата звернення 20.09.2024).
5. Панок В. Психологічна служба: Навчально-методичний посібник для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с.
6. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text> (дата звернення 14.09.2024).
7. Пряхников М. Особиста професійна перспектива. К.: Газета «Психолог» № 4, 2004. С. 6–8.
8. Сиченко В. Механізми регулювання системи освіти: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. Донецьк. Юго-Восток. 2010. 400 с.
9. Чарнецькі К. Психологія професійного розвитку особистості: автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. К., 1999. 44 с.